

HARVARD VERSUS KOMENSKÝ

(TRADE NEWS, 27.10.2015, Věra Vortelová)

CHYBĚLO MÁLO A PRVNÍM REKTOREM HARVARDOVY UNIVERZITY SE STAL JAN AMOS KOMENSKÝ. PROČ SE NÁŠ EXULANT PŘEDEM VZDAL PRESTIŽNÍ POZICE? PRO SOUČASNÍKA NEPOCHOPITELNÁ REAKCE. ZKUSME SE NA JEHO ROZHODNUTÍ PODÍVAT V DOBOVÝCH A RODOVÝCH SOUVISLOSTECH.

SETKÁNÍ S WINTHROPEM

V srpnu 1641 odplul známý lékař a vědec John Winthrop mladší, syn zakladatele a prvního guvernéra americké kolonie na břehu zátoky Massachusetts, do Anglie, aby zde vyhledal investory a finanční prostředky především na založení a provoz železáren v Nové Anglii. Během úspěšné expedice se mu podařilo přilákat odborníky a investory nejen z metalurgie, ale rovněž z řady dalších oborů potřebných pro rozvoj Massachusetts Bay.

Když se Winthrop v roce 1642 v Londýně setkal s Komenským, patřil již Jan Amos mezi věhlasné evropské učence. Na svém kontě měl neuvěřitelnou řadu vědeckých děl, která vznikla během jeho prvního, třináctiletého pobytu v polském Lešně, z nichž nejrespektovanější byla Didaktika česká, k níž později připojil Didaktiku speciální. V její latinské verzi v ní svět objevil první systematické dílo o výchově, včetně kompletní sestavy pedagogických pojmů. Komenský tenkrát snil o školské reformě, která by umožnila důkladné vzdělání (povinnou školní docházku) všem lidem bez ohledu na společenské postavení, finanční možnosti a pohlaví. Pedagogické kategorie jako syntéza rozumové, citové a náboženské výchovy, škola jako dílna lidskosti, názornost vyučování, škola hrou, přednost mateřštiny před latinou či spoluzodpovědnost rodičů za vzdělání svých dětí, jež se v Didaktice objevily, a univerzálnost autorovy vzdělávací koncepce nemohly erudovaného Winthropa neoslovit.

Většinu migrantů v Nové Anglii tvořili puritáni, kteří kladli důraz na znalost písma, jež vyžadovala gramotnost, a pěstovali obecnou vzdělanost. (Podle některých historických zdrojů se v massachusettské společnosti pravděpodobně nacházel větší počet absolventů kolejí na počátku 17. než ve 20. století.) V polovině sedmáctého století požadovala Massachusettská kolonie, aby každé město s více než padesáti rodinami založilo střední školu (akademii), jež by připravovala studenty do kolejí. I když nebyl zákon plně respektován, symbolizoval respekt ke vzdělání. Příslušníci nejmajetnější vrstvy posílali své potomky na studia do Anglie.

VŠUDYPŘÍTOMNÁ ÚCTA

Přesvědčit Komenského, aby odešel až za oceán, bylo zřejmě i pro výmluvného Johna Winthropa nad jeho síly. V Anglii se Komenskému otevíraly zajímavé možnosti. Skupinka britských učenců opatřila finanční prostředky, vědecký tým a kolej, v níž by pod jeho vedením vznikl a působil vševědný encyklopedický ústav. Tak by se mu splnil největší sen: chtěl dokončit pansofický projekt. Dostalo se mu navíc přímo královského přijetí, dokonce byl pozván do Dolní sněmovny parlamentu, aby zde pronesl přednášku o svých vševědných vizích. Všudypřítomná úcta a zájem o jeho myšlenky a dílo ho překvapily a dojal. Sice neovládal angličtinu, ale v pracovním ohledu to příliš nevadilo, protože dorozumivacím jazykem učenců té doby byla latina.

Jeho žena však s cestou z poněkud provinciálního, zato známého prostředí Lešna do vzdálené země váhala. Než si manželé vyměnili dopisy, přerostl konflikt mezi Dolní sněmovnou a králem Karlem I. v občanskou válku. Nebylo to poprvé ani naposledy, kdy se Komenský vzdálil od svého snu, jenž se zdál být již na dosah ruky.

SETKÁNÍ S LUDVÍKEM DE GEEREM

Musel finančně zaopatřit svou rodinu. Proto kývl na nejlákavější z četných pozvání od pohádkově bohatého nizozemského obchodníka Ludvíka de Geera se švédským občanstvím a šlechtickým titulem. Muže, jemuž se říkalo Krupp třicetileté války, který Švédům poskytoval štědré válečné úvěry a časem se stal největším evropským zbrojařem.

Protestanta-kalvinistu a tvrdého podnikatele však k podpoře Komenského nejspíš vedla hlavně pragmatiká úvaha, že vzdělávací reformy, které se rozhodl sponzorovat, budou lukrativní investicí, jež se mu časem vrátí ve vyšší kvalifikaci jeho zaměstnanců. Jana Amose, jehož provázela pověst, že jako nikdo jiný dokáže vzdělání usnadnit a učinit přitažlivé, dokonce uvítal slovy: "Moc vědění nechť se zasnoubí s rostoucí vojenskou a politickou mocí Švédska." De Geerův záměr oslovil rovněž kancléře Oxenstjerna a šestnáctiletou královnu Kristinu. Při audiencích se však Komenský kromě

debát o projektu nikdy nezapomněl zmínit o tom, co mu stále leželo na srdci: o osvobození Českého království a obnovení náboženské svobody ve své vlasti. Švédská vojska v té době pronikla až do Slezska a na Moravu a pro nekatolický exil svítila naděje na návrat domů.

POLITICKY NAIVNÍ VIZIONÁŘ

Pro Komenského představovala švédská zakázka především příležitost k finančnímu zajištění rodiny a blízkých spolupracovníků. Myšlenky a srdce ho táhly jinam. Potřeboval se soustředit a více pracovat na pansofii-vševědě a na svém největším životním díle - panorthosii-všenápravě. Ale sedět šest let na dvou židlích, aniž by si toho jeho mocní zaměstnavatelé všimli, nešlo donekonečna. Stále víc se zpožďovaly práce na školských učebnicích, metodice a osnovách švédské školské reformy. Přátelské vztahy mezi ním a jeho klienty zvolna chladly a vysychaly i finanční toky.

Poslední kapkou, kterou džbán Komenského trpělivosti přetekl, byly podmínky vestfálského míru v roce 1648. Švédové, na něž Komenský spoléhal, hodili moravské a české nekatolíky přes palubu a ponechali Čechy v mocenské sféře Habsburků. Pro exulanty to znamenalo definitivní ztrátu naděje na návrat do vlasti. Jan Amos, znechucen výtkami, že pracuje pomalu, odevzdal sedm spisů - metodická díla a učebnice, ale osnova organizační reformy školského systému chyběla. Švédská státní správa proto přistoupila k reorganizaci škol podle konkurenčního návrhu odborníků z uppsalské univerzity. Unavený a zklamaný, navíc podruhé čerstvě ovdovělý Komenský se na podzim téhož roku vrátil do Lešna.

Jiný by po tolika strastech již rezignoval. Ne tak Komenský. Pokračoval v práci na sedmi svazcích vizionářského spisu o více než třech tisících stranách. A opět zasáhla nešťastná náhoda. Obecná porada o nápravě věcí lidských se ztratila a bude objevena až ve dvacátém století. Mimo jiné z ní vyplývá, že uctívaný "učitel národů" měl víc podob a svými problémy nám byl bliž, než bychom si kdy dokázali představit: "Jsme všichni v Evropě na jedné lodi a hledíme na ostatní světadíly, jak se na svých lodicích potácejí oceánem vlastních pohrom... První, ne-li jediný, co má být pro nás všechny cílem, je štěstí lidského rodu. Složte zbraně a odějte se rouchem míru."

Jan Amos Komenský

Svým výjimečným osudem a dílem solitér v našich dějinách. Naše nejvýznamnější osobnost sedmnáctého století se narodila v roce 1592 v moravské českobratrské rodině. Brzy osiřel, studoval mj. na univerzitách v Herbornu a Heidelbergu. Několik let žil u svého přítele Karla st. ze Žerotína a v roce 1628 byl donucen spolu s dalšími českými bratry odejít do doživotního exilu. Jeho novým domovem se s přestávkami stalo až do roku 1656 polské Lešno. Po uzavření vestfálského míru se stal posledním biskupem Jednoty bratrské (1649). Po požáru Lešna, kde mu mj. shořel i rukopis rozsáhlého českého slovníku a přišel o veškerý majetek, dožil život v Amsterdamu, kam přijel na pozvání Vavřince de Geera, syna svého někdejšího mecenáše. Městská rada mu přiřkla pravidelnou apanáž a dotace na dokončení didaktických a pansofických spisů. Zemřel 15. listopadu 1670 a je pochován v nedalekém Naardenu. Komenského potomci žijí v Kalifornii Rod byl zachován díky jeho druhé dceři z druhého manželství Alžbětě, která se provdala za otčova nejbližšího spolupracovníka Petra Figula-Jablonského. Z tohoto svazku vzešlo pět Komenského vnoučat - čtyři synové a jedna dcera. Linie pokračovala přes druhého vnuka Samuela Amose Figula. Třetí vnuk zdědil dědův talent a spolu s Leibnizem založil berlínskou Akademii věd a stal se jejím prezidentem. Nejstarší potomek rodu, Gerta Viktorie Kalliková-Figulusová (1912-1997), navštívila ČR v 90. letech. V roce 1939 se provdala za architekta Ferdinanda Kallika, s nímž se v roce 1947 vystěhovala do Jižní Afriky. Později odešli do Kanady, odkud se přesunuli do Glendale u Los Angeles. Od syna Jana a dcery Jarmily se dočkala několika vnoučat. Celý život hovořila velmi dobře česky.

ARCHIV AUTORKY